

GRZEGORZ ŚWIECARZ

Alcide De Gasperi University of Euroregional
Economy in Józefów, Poland

Email: swieczarz@op.pl

ORCID: 0000-0001-9007-0907

ROLA BAJKOTERAPII W PROCESIE REWALIDACJI DZIECKA Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

THE ROLE OF FAIRY TALE THERAPY IN THE PROCESS OF REVALIDATION OF A CHILD WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

ABSTRACT

Recently, fairy tale therapy has become increasingly popular for working with children with intellectual disabilities. Therapeutic fairy tales are increasingly used not only by therapists, but also by teachers and parents. In this article, the author presents the idea of fairy tale therapy as a method of working with children with intellectual disabilities as an excellent aid in eliminating typical fears of children. The concept of intellectual disability, functions and features of therapeutic fairy tales are discussed. Tips for working with children with intellectual disabilities are given. The role of therapeutic fairy tales in providing children with intellectual disabilities with positive role models is emphasized.

STRESZCZENIE

W ostatnim czasie coraz większą popularnością pracy z dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną cieszy się bajkoterapia. Bajki terapeutyczne częściej wykorzystują nie tylko terapeuci, ale także nauczyciele i rodzice. W artykule autor przedstawia bajkoterapię jako metodę pracy z dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną, która jest pomocą m.in. w niwelowaniu typowych lęków dzieci. Została omówiona definicja i istota, funkcje i cechy bajek terapeutycznych. Podano wskazówki do pracy z dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną. Podkreślono rolę bajek terapeutycznych w przekazywaniu dzieciom z niepełnosprawnością intelektualną pozytywnych wzorców do naśladowania.

KEYWORDS: *fairy tale therapy, special pedagogy, intellectual disability, revalidation process, revalidation*

SŁOWA KLUCZOWE: *bajkoterapia, pedagogika specjalna, niepełnosprawność intelektualna, proces rewalidacji, rewalidacja*

1. WPROWADZENIE

U dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim i umiarkowanym obserwuje się zróżnicowane zaburzenia. Możemy wśród nich wyróżnić: zaburzenia mowy, sprawności motorycznej i manualnej, brak sprawności analitycznej wzrokowej i słuchowej, zaburzenia emocjonalne i inne. Powszechnie występują również zaburzenia małej i dużej motoryki.

Jedną z metod pracy z dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim i umiarkowanym jest bajkoterapia. Bajki terapeutyczne to *historie niezwykle, świadomie tak skonstruowane i napisane, by dzieci odnajdywały w nich część siebie, swoich uczuć, emocji, konkretnych problemów, z którymi się borykają. Młodzi i najmłodszy czytelnicy (...) mogą utożsamić się z bohaterem i przeżyć z nim daną historię, pozostając w bezpiecznym miejscu, nierzadko w ramionach mamy lub taty.* (Kazanowski, 2015). Bajki te mają charakter wspierający, ponieważ pokazują dzieciom, że emocje są zjawiskiem normalnym. Dają poczucie bezpieczeństwa i zawierają porady dotyczące rozwiązywania problemów.

Czytanie lub opowiadanie dzieciom bajek można uznać za gromadzenie kapitału, który zaprocentuje w przyszłości (Bąk i Wiewióra-Pyka, 2009). Wiedza, umiejętności rozpoznawania i nazywania własnych uczuć, a także emocji to zasoby, które są bardzo pomocne w dorosłym życiu. Czytanie poszerza wiedzę, rozwija komunikatywność, poprawia koncentrację i pamięć. U dzieci z niepełnosprawnością intelektualną wzmacnia także poczucie własnej wartości, pomaga lepiej zrozumieć siebie i innych ludzi (Sekuła-Hańczuk, 2022).

2. DEFINICJA I ISTOTA BAJKOTERAPII

Wykorzystywanie bajek jako narzędzia terapeutycznego sięga czasów starożytności. Grecy stosowali je jako element oddziaływania na emocje, postawy i zachowania człowieka. Jedne z najsłynniejszych bajek, które przetrwały do naszych czasów, to bajki Ezopa, greckiego bajkopisarza pochodzącego z Frygii w Azji Mniejszej.

Bajki terapeutyczne, nazywane czasem bajkami-pomagajkami zagościły w literaturze dziecięcej (Drożdżewicz i Ippoldt, 2012). Mimo, że określane są bajkami, to mają niewiele wspólnego z tradycyjnie rozumianą bajką, definiowaną jako: *krótka powiastka wierszem lub prozą, której bohaterami są zwierzęta, ludzie, rzadziej rośliny lub przedmioty, zawierająca moralne pouczenie, wypowiedziane wprost lub dobitnie zasugerowane. Bajka jest rodzajem przypowieści na temat uniwersalnych sytuacji moralno-psychologicznych, charakterów i postaw; opowiadana w niej historia stanowi zawsze jedynie ilustrację jakiejś prawdy ogólnej, dotyczącej doświadczeń ludzkich powtarzalnych i powszechnych. Zasadniczym celem (...) jest pouczyć o szkodliwości czy pożyteczności pewnych zachowań, przekazać jakąś zasadę etyczną lub wskazówkę postępowania. (...) Sens dydaktyczny bajki jest zwykle bezpośrednio wysłowiony jako morał, który najczęściej bywa lokowany na końcu utworu* (Słownik terminów literackich, 2000).

W życiu dziecka bajki pełnią różnorodne funkcje: informującą, wyjaśniającą, inspirującą, uspokajającą, pouczającą czy rozszerzającą wyobraźnię. Kreują umiejętność odróżniania dobra od zła, wyboru właściwej drogi postępowania. Pozwalają również na zrozumienie sytuacji i problemów pojawiających się w życiu. Rozbudzają ciekawość świata i jego poznawania. Bajki mogą pomagać

budować osobowość dziecka. Przede wszystkim pełnią funkcję adaptacyjną i rozwojową w życiu malucha (Pytka, 2003).

Za pomysłodawczynią metody bajkoterapii uważa się Doris Brett, która w 1988 r. opublikowała zbiór bajek pt. *Opowiadania (dla) Ani. Szczególny rodzaj opowiadania*. W Polsce zbiór ten po raz pierwszy wydano w 1992 r. zatytułowany: *Bajki, które leczą* (Szulc, 2006). Każda historia w niej zawarta posiada pomyślnie zakończenie i ma na celu pomóc w niwelowaniu dziecięcych lęków. Doris Brett jest twórczynią bajkoterapii, a także jej metodyki (Brett, 2006).

Bajkoterapia jest formą pomocy profilaktycznej i terapeutycznej skierowanej szczególnie do dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym. Pojęcie bajkoterapii definiowane jest jako: *metoda profilaktyczna i terapeutyczna adresowana do małych dzieci w wieku od czterech do dziewięciu lat. Oddziaływanie polega na zapoznaniu młodego słuchacza (któremu czyta się bądź poznaje on samodzielnie tekst) ze specjalnie do tego celu ułożonymi bajkami, zwanymi terapeutycznymi. Określenie <<terapeutyczne>> wskazuje na cechy charakterystyczne tych bajek, podporządkowane celom, jakim służą* (Molicka, 2011).

Opisując działania terapeutyczne z wykorzystaniem bajki, należy zwrócić uwagę na proces, na który składają się: uczestnicy, środki terapeutyczne, szereg zajęć bajkoterapeutycznych odpowiednio ze sobą powiązanych i skierowanych na zmianę zachowania, postawy dziecka wobec danego problemu lub zaburzonego stosunku do siebie i innych (Hajzak, 2010).

Bajki są jedną z metod terapii. Dziecko słuchając bajek, nieświadomie przyswaja je, a następnie wykorzystuje je w codziennym funkcjonowaniu. Fabuła baśni wzbudza różne emocje i uczucia u dziecka.

3. FUNKCJE I ROLA BAJKOTERAPII

Bajkoterapia, czyli terapia z użyciem bajek terapeutycznych jest formą pracy z dziećmi, które najczęściej borykają się z problemami natury emocjonalnej. Jak podaje Maria Molicka, bajkoterapia jest: *metodą oddziaływań psychopedagogicznych w procesie stymulacji procesów poznawczych i emocjonalnych, oddziaływaniem na tworzącą się strukturę „Ja, gdzie wspomaganie rozwoju, wspieranie, wychowywanie i psychoterapia współwystępują”* (Molicka, 2011).

Można zatem postrzegać ją jako element pomocy psychologiczno-pedagogicznej, gdyż w swym założeniu ma spełniać funkcję: profilaktyczną, wspierającą, relaksacyjną, socjalizacyjną, wychowawczą, rozwojową.

Bajkoterapia nie tylko ukazuje sposoby radzenia sobie z sytuacją lękową dziecka, ale również oswaja z emocjami i wydarzeniami, które mogą się pojawić w życiu. Maria Molicka wymienia następujące funkcje bajek w procesie rewalidacji i terapii (Molicka, 2005):

- pozwalają dziecku uwierzyć w sukces;
- kompensują potrzeby i łagodzą deprawacje;
- pełnią funkcje relaksacyjną;
- pomagają tworzyć nowe wzorce zachowań;
- odciążają czytelnika (stają się przestrzenią, do której chwilowo można uciec).

Poszukując nowych sposobów wspierania wszechstronnego rozwoju dziecka, warto zauważyć rolę bajkoterapii jako działania wspomagającego proces leczenia. Pomaga ona kształtować odpowiednie postawy, umiejętności, normy społeczne i wartości potrzebne w codziennym funkcjonowaniu (Molicka, 2005).

Bajki terapeutyczne pozwalają dziecku z niepełnosprawnością intelektualną zdobyć wiedzę o otaczającym świecie i rządzących w nim regułach. Ukazują różnorodne problemy, oswajają z zagrożeniem i uwalniają od przykrych doświadczeń (Kołyśzko i Tomaszewska, 2011). Korzystnie wpływają na osobowość dziecka z niepełnosprawnością intelektualną. Wychowanek uczy się przez bajkoterapię pozytywnych, akceptowanych społecznie wzorców zachowań i nabywa umiejętność osiągania celów.

Ze względu na wartości terapeutyczne w literaturze przedmiotu wyróżnia się trzy rodzaje bajek terapeutycznych:

- relaksacyjne – oddziałują na zmysły (słuch, wzrok, czucie), rozwijając wyobraźnię i wywołując pożądane stany emocjonalne;
- psychoedukacyjne – mają na celu redukcję napięć emocjonalnych, wywołanych trudnymi sytuacjami, których doświadcza dziecko;
- psychoterapeutyczne – dostarczają wiedzy potrzebnej do skutecznego radzenia sobie w sytuacji trudnej emocjonalnie oraz kompensują braki w zaspokajaniu podstawowych potrzeb (Bautsz-Sontag, 2015).

Bajkoterpia jest jedną z wielu metod wykorzystywaną do pracy z dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną, która dostarcza wiedzy oraz pozytywnych wzorców zachowania. Sprawia, że dziecko poznaje różne sposoby myślenia jak i działania dzięki czemu potrafi samo rozwiązywać swoje problemy (Bednarska, 2017). Do głównych celów bajkoterapii należą: nazywanie uczuć i nadawanie im wartości, pobudzanie do dyskusji, rozwijanie myślenia i samoświadomości, pomoc w rozwiązywaniu osobistych, trudnych problemów i sytuacji, zachęcanie do działania.

Bajki terapeutyczne stanowią wsparcie w procesie wychowania dziecka z niepełnosprawnością intelektualną. Mają wpływ na redukcję dziecięcych stresów, lęków (Molicka, 2002). Prowadzą do zmiany zachowania dziecka. Pozwalają na kompensację niezaspokojonych potrzeb. Budują nadzieję i optymizm oraz stymulują marzenia. Zadaniem bajek terapeutycznych jest redukcja negatywnych emocji, jak: złość, gniew, lęk, poczucie winy, nienawiść, pogarda (Bednarska, 2017).

Oddziaływanie bajkoterapii może spowodować zmianę sposobu myślenia o sobie i sytuacji lękowej, umiejętnością nazywania swoich emocji, przyczyn powstawania różnych zachowań oraz zmniejszeniem napięcia emocjonalnego poprzez wyrzucenie z siebie nagromadzonych emocji (Molicka, 2005). Tematy poruszane przez bajki terapeutyczne skupiają się na takich problemach jak: lęk przed porzuceniem, przebywaniem w nowym miejscu, ciemnością, odrzuceniem, śmiercią. Mogą odnosić się do traumatycznych doświadczeń z przeszłości dziecka (Molicka, 2005).

4. ROLA BAJKOTERAPEUTY W PRACY Z DZIECKIEM Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

Nauczyciel, który będzie pracował z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną powinien mieć na uwadze potrzebę dostosowania wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych, edukacyjnych oraz psychofizycznych dziecka. Należy zwrócić uwagę, aby dziecko siedziało jak najbliżej nauczyciela. Najlepiej, jeśli będzie to pierwsza ławka, ponieważ nauczyciel będzie na bieżąco obserwował działania ucznia i będzie mógł pomóc np. w odszukaniu karty pracy, odczytanie

polecenia, czy w wycinaniu itp. Nauczyciel powinien uwzględnić wolne tempo pracy dziecka z niepełnosprawnością intelektualną. Niezbędną jest również rola nauczyciela wspomagającego.

Udział w zajęciach dydaktyczno-wychowawczych zmierza do opanowania w przyszłości pisania, czytania i liczenia. Udział w zajęciach logopedycznych oraz współpraca z rodzicami i kontynuacja ćwiczeń w domu ma na celu zwracanie uwagi na jakość wypowiedzi i pomoc wzbogaceniu słownictwa. Zachęcanie dziecka do samorozwoju poprzez eksponowanie mocnych stron, chwalenie za podejmowane starania, angażowanie jego w różnych formach aktywności na rzecz klasy. Współpracując z rodzicami należy zwrócić uwagę, by utrwalili poznane w szkole treści oraz ich instruować, jak należy postępować z dzieckiem, by osiągnęło trwałą rozwój.

Opisując działania terapeutyczne z wykorzystaniem bajki, należy zwrócić uwagę na proces, na który składają się: uczestnicy, środki terapeutyczne, szereg zajęć bajkoterapeutycznych odpowiednio ze sobą powiązanych i skierowanych na zmianę zachowania, postawy dziecka wobec danego problemu lub zaburzonego stosunku do siebie i innych (Hajzak, 2010). Należy pamiętać o odpowiedniej organizacji zajęć, aby wszyscy uczestnicy mogli brać udział w tym procesie.

Pedagog specjalny ma świadomość, że droga wychowanka o obniżonej sprawności intelektualnej w poznawaniu książek jest o wiele dłuższa i trudniejsza jak u dzieci w normie intelektualnej. To nie znaczy, że jest ona wykluczona z procesu postępowania biblioterapeutycznego. Przeciwnie, odpowiednio dobrane metody pracy mogą sprawić, że proces poznawania literatury jest ciekawy i interesujący nawet dla dzieci z dużymi deficytami rozwojowymi.

Wychowanek w miarę własnych możliwości psychofizycznych korzystając z zajęć rewalidacyjnych opartych na bajkoterapii powinien (Redlarska, 2009):

- znać wybrane postacie autorów literatury dziecięcej,
- nazywać i wyrażać własne potrzeby, emocje i uczucia,
- porozumiewać się z otoczeniem w najpełniejszy sposób (werbalnie lub pozawerbalnie),
- rozumieć nazwy przedmiotów i czynności,
- rozumieć proste polecenia,
- znać i przestrzegać zasady i normy społeczne,
- zachowywać się stosownie do określonej sytuacji,

- słuchać innych ze zrozumieniem,
- recytować krótkie rymowanki,
- analizować, porównywać, uogólniać zdarzenia i zachowania,
- współpracować w grupie rówieśniczej.

Zwracając uwagę na to, jakie umiejętności powinien doskonalić uczeń korzystając z bajkoterapii, należy podkreślić że zajęcia mają na celu przede wszystkim ćwiczenie koncentracji ucznia na zadaniu, doskonalenie rozumienia tekstu literackiego, rozwijanie wyobraźni, doskonalenie wyrazistości i płynności wymowy, rozwijanie umiejętności dzielenia się spostrzeżeniami dotyczącymi przedstawionych postaci, kształtowanie umiejętności wyrażania nastrojów poprzez gest, mimikę, tembr głosu, kształtowanie właściwych postaw wobec określonych sytuacji, w sposób szczególny osvajanie lęków.

Bajkoterapeuta w pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną, powinien mieć wiedzę z zakresu pedagogiki specjalnej, psychologii, literaturoznawstwa (Szczupał, 2009). Na warsztatach bajkoterapeutycznych należy wnikliwie i dyskretnie poznawać dzieci w celu postawienia odpowiedniej diagnozy. Stwarzać okazję do dyskusji i swobodnego wypowiedziania się. Stymulować za pomocą materiału czytelniczego zainteresowania uczestników, ich osiągnięcia edukacyjne i umiejętności radzenia sobie z problemami. Wykorzystać różne okazje do nawiązywania rozmów o charakterze wspierającym (Borecka, 2008).

5. PRAKTYCZNE WSKAZÓWKI

Bajkoterapia skierowana jest do dzieci w wieku przedszkolnym jak i młodszym wieku szkolnym, również do dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Na tym etapie rozwojowym wychowankowie wierzą w świat, który jest obecny w bajkach. Ten wiek jest odpowiednim czasem do rozwijania w dziecku wyobraźni, rozbudzania w nim ciekawości świata, nauki wartości i właściwego postępowania.

Dzięki jasnym przekazom na temat tego, co jest dobre, a co złe, dzieci mogą wypracować własne sposoby rozwiązywania problemów. Dzięki wskazaniom

z historii bohatera, mogą wybrać własny kierunek działania. Utożsamiając się z głównym bohaterem, dzieci z niepełnosprawnością intelektualną mogą zrozumieć, że problemy, z którymi się borykają, są dla nich wspólne, znane innym osobom w ich wieku. Ostatecznie bajkoterapia pozwala nauczyć się nowych wzorców myślenia czy zachowania, a pozytywne zakończenie historii daje nadzieje na rozwiązanie własnego problemu.

Bajkoterapia rozwija w dziecku z niepełnosprawnością intelektualną wyobraźnię, zasób słownictwa czy myślenia. Pozwala dzieciom poznać emocje, odczucia oraz pomaga w uporaniu się z różnego rodzaju lękami, które towarzyszą dziecku w danym okresie rozwoju. Lęk może powodować konieczność wystąpienia na forum czy integrację z grupą. Ponadto dzieci z niepełnosprawnością intelektualną boją się zjawisk atmosferycznych (np. burza), zwierząt (np. pajaków), nieznanymi osób, hałasów czy nowych miejsc (Lubowiecka, 2011).

Bajki terapeutyczne, z uwagi na swój wspierający i profilaktyczny wpływ na dziecko z niepełnosprawnością intelektualną, mogą być wykorzystywane indywidualnie i grupowo. Ważne, aby w procesie rewalidacji dziecka, stworzyć dobrą atmosferę, w której będzie się ono czuło bezpiecznie. Odpowiedni dobór tekstu daje szansę na otwartość w mówieniu o swoich lękach. Zajęcia należy wzbogacić o metody aktywizujące (zabawy muzyczno-ruchowe, integrujące grupę).

Bajkoterapia rozwija w dziecku wrażliwość, empatię, umiejętność wnioskowania, wyrażanie swoich emocji i rozwiązuje problemy. Słuchanie i opowiadanie bajek wzbogacają zasób słownictwa i pomagają w prawidłowym formułowaniu myśli. Bajkoterapia wskazuje, co jest właściwe, godne naśladowania, a co należy negować, co daje narzędzia do budowania dziecięcego świata wartości.

6. PODSUMOWANIE

Poszukując nowych sposobów oddziaływania i wszechstronnego rozwoju dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, należy zwrócić uwagę na ważną rolę bajkoterapii. Jest ona coraz częściej stosowaną metodą w pracy z dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną. Jej rolę w procesie rewalidacji dziecka jest wspomaganie procesu leczenia lub wychowania. Jest rodzajem psychicznego

wsparcia w rozwiązywaniu problemów. Pozwala na kształtowanie odpowiednich postaw, norm społecznych, postaw i umiejętności (Hajzak, 2010).

Bajkoterapia posiada pozytywny wpływ na proces rewalidacji dziecka z niepełnosprawnością intelektualną. W prosty i naturalny sposób pomaga zrozumieć i przyswoić dziecku rzeczywistość, która czasem może być dla niego niezrozumiała. To pomaga wychowankom wzmocnić poczucie własnej wartości i niezależności, które są konieczne do prawidłowego funkcjonowania w świecie przeżyć wewnętrznych jak i zewnętrznych (Bąkiewicz i Barciś, 2015). Bajkoterapia pozwala doskonalić i rozwijać różne sfery funkcjonowania dziecka. Ponadto jest formą nową, bezinwazyjną, delikatną, która ma służyć przyjemności, rozrywce i zabawie. Jej celem jest zachęcenie do współdziałania, otwarcia na dialog.

Należy zwrócić uwagę na to, że działania terapeutyczne powinny być dostosowane do potrzeb uczestników, ich wieku, osobowości, emocji, celów, które stawiamy przed wychowankiem.

REFERENCES

- Bautsz-Sontag. (2015). *Literatura w terapii*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Bednarska, G. (2017). Funkcje przekazu bajkowego w pracy wychowawczej z dzieckiem w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. *Studia Psychologica*, 10, strony 131-146.
- Bednarska, G. (2017). Praca z bajką w procesie wychowania dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym: zagadnienia terminologiczne i metodyczne. *Studia Psychologica*, 10, strony 108-130.
- Bąk, J. i Wiewióra-Pyka, E. (2009). *Bajkoterapia, czyli dla małych i dużych o tym, jak bajki mogą pomagać*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Bąkiewicz, G. i Barciś, A. (2015). *Bajkoterapia, czyli bajki pomagajki dla małych i dużych*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Borecka, I. (2001). *Bajkoterapia, skrypt dla studentów*. Wałbrzych.
- Borecka, I. (2008). *Bajkoterapia formą terapii pedagogicznej*. Wałbrzych: PWSZ.
- Brett, D. (2006). *Bajki, które leczą*. Gdańsk: GWP.
- Drożdżewicz, K. i Ippoldt, L. (2012). *Magiczne bajki na dziecięce smutki. Bajki pomagajki dla nieco starszych dzieci*. Skawina: PROMO.
- Hajzak, H. (2010). Biblioterapia w pracy wychowawczej z grupą dzieci w wieku przedszkolnym. *Biblioterapeuta*, 4, strony 3-12.
- Ibisz, K. i Gruszczyńska, A. (2009). *Bajkoterapia czyli dla małych i dużych o tym, jak bajki mogą pomagać* (Tom 1 (28)). Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Kazanowski, Z. (2015). Społeczny wymiar współczesnej koncepcji niepełnosprawności intelektualnej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia-Psychologia*, 1 (28), strony 33-43.
- Kołyшко, W. i Tomaszewska, J. (2011). *Opowieści z planety Holo. Opowiadania terapeutyczne*. Ostrołęka: Fundacja Drabina Rozwoju.
- Lubowiecka, J. (2011). Bajki pomagają dzieciom oswoić lęk. *Wychowanie w przedszkolu*, 5, strony 12-13.
- Molicka, M. (2002). *Bajkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii*. Skórzewo: Mediana Rodzina.
- Molicka, M. (2005). Psychologiczne aspekty aksjologii baśni. W G. Leszczyński (Red), *Kulturowe konteksty baśni. W poszukiwaniu straconego królestwa* (Tom T. 2, strony 110-122). Poznań: Centrum Sztuki Dziecka.
- Molicka, M. (2011). *Biblioterapia i bajkoterapia. Rola literatury w procesie zmiany rozumienia świata społecznego i siebie*. Poznań.
- Redlarska, Z. (2009). Bajkoterapia i jej funkcje adaptacyjne i rozwojowe w życiu każdego dziecka – terapeutyczna funkcja literatury dla dzieci. W S. Włoch, *Wczesna edukacja dziecka – perspektywy i zagrożenia* (strony 100-115). Opole: Uniwersytet Opolski.

- Sekuła-Hańczuk, E. (2022). *Metoda baśniowych spotkań w pracy z uczniami z niepełnosprawnością i jej rewalidacyjny charakter*. Warszawa.
- Słownik terminów literackich. (2000). W J. Sławiński (Red.). Wrocław: Ossolineum.
- Szczupał, B. (2009). *O literaturze dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Recepcja – edukacja – terapia – wsparcie – twórczość*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Szulc, W. (2006). Bajki nie-bajki i bajkoterapia. *Życie szkoły*, 6, strony 5-11.